

Hikmet Arayışı ve Dünyada Bulunma Nedenimiz

The Search Of The Mind And The Reason Of
Using in The World

Süleyman YILMAZ

Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Özet

Cihanşümul düzen ve ilkelerin mecmuu olan İslam, sunduğu öğretilerle beşeriyetin her iki dünyadaki saadetini esas almıştır. Müslümanları ilim, irfan ve medeniyet noktasında teşvik etmiş, dünyaya gelme amacını sorgulayan felsefeyle birlikte pozitif ilimlerin ve harika sanatların insanlığa getireceği güzelliklerden bahsetmiştir. Kur'an, bilim ve teknoloji anlamında en güzel ilham kaynağı olarak peygamberlerin sunduğu mucizelerden bahsetmiş ve insanların gayret göstererek peygamberleri emsal almalarını istemiştir. Hayatın nizamını sağlayan sosyal ve beşeri bilimler ile insanların hayatını kolaylaştıran bilim ve teknolojilerin Müslüman'ın yitiği olduğunu, dünyanın neresinde olursa olsun, Müslümanların bulup, sarılması gerektiğini öğretmiştir. Bu çalışmada, Avrupa medeniyetine ilham kaynağı oluşturan Anadolu Coğrafyasında bilim ve teknolojinin yaşadığı evrelerden, bu bağlamda geri kalmanın neden ve çarelerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, akıl, kalp, felsefe, bilim, sanat

Abstract

Islam, the source of universal order and principles, has presented the principles of how humanity can be happy both in this world and in the other world (the hereafter) with the unique teachings it offers. Islam encouraged Muslims at the point of science, wisdom and civilization and talked about the beauties that positive science and wonderful arts will bring to humanity together with the philosophy that questions the purpose of its presence in the world. The Quran mentioned the miracles offered by the prophets as the most beautiful source of inspiration in terms of science and technology, and asked people to take precedents by making efforts. It has been taught that the social sciences and humanities that ensure the order of life and the sciences and technologies that make people's lives easier are the losses of Muslims, and that Muslims must find and embrace them wherever they are in the world. In this study, the stages of science and technology in the Anatolian Geography, which inspired European civilization, and the reasons and remedies for its lagging behind in this context are mentioned.

Keywords: Islam, mind, heart, philosophy, science, art

1. GİRİŞ

İnsan dünyaya büyük bir acziyet ve zafiyet içinde gözlerini açar. Onun acizliği ve zayıflığı dünyadaki tekâmül sürecini evrelere böler. Bu evreler; bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve ileri yaş ifade eden ihtiyarlık süreçlerinden oluşur. Doğuştan kendisine bahşedilen anlama, kavrama, temel kabiliyetler ve bireysel donanımlarını kendini, çevresini, eşyayı, hayatı tanıma, anlamlandırma çabasına sarf eder. Bu esasında bireysel eğitim veya terbiyenin de tabii bir sürecidir. Bir nevi 5N 1K denilen felsefi sorulara cevap arama yolculuğudur bu. Dünya ölçeğinde, neciyim, nereden geliyorum, nereye gidiyorum, bu dünyada bulunma amacım nedir gibi akla gelebilecek bir takım soruların cevabını bulmalıdır. Bu sorularla hayatını sorgulamayan insanların yeme, içme ve hayatı idame etme gibi primitif eylem ve etkinliklerle yönüyle insan dışındaki varlıklardan çok bir farkı olmayacaktır.

Hayatını sorgulayan insan, sonuçta; “Demek, insan bu âleme ilim ve duâ vâsıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir. Mahiyet ve istidad itibarıyla her şey ilme bağlıdır. Ve bütün ulûm-u hakikiyenin esâsı ve mâdeni ve nuru ve ruhu, mârifetullahıdır. Ve onun üssül-esâsı da imân-ı billâhtır”⁽¹⁾ gerçeğine ulaşacak ve hayatını bu gerçeğe göre planlayacaktır. Birey olmanın veya bireylerden oluşan millet olabilmenin üssül esası düşünebilmek, analiz yapabilmek, bilgiyle çözüme gidebilmektir. Gerek bireysel olarak, gerekse bireylerden müteşekkil toplumlar (milletler) için de bilgiyi ortak bir kültürle bilgelige dönüştürmesi, efkâr-ı ammeyi (ortak fikir) oluşturması ve bir medeniyet tarzı geliştirmesi oldukça önemlidir. Milletler ortak fikirleri, ortak yaşama kültürleri ile ancak bir medeniyet tasavvuru oluşturabilir ve sahip oldukları kültürel zenginliğini nesilden nesile aktarabilirler. Sait Halim Paşa bu gerçeği; “Her milletin kendine has mefkûreleri, düşünceleri olmalı. Aksi halde sosyoloji ilmiyle, zooloji ilmi arasında pek fark olmaz”, şeklinde özetler.

2. DÜNYA BİLİM TARİHİ

İnsanoğlu (teşkil ettiği toplumlar) dünyaya geldiğinden itibaren tekâmül etme meyliyle, bir şeyler öğrenmeye, üretmeye, elde ettiği bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştürmeye, hayatını kolaylaştırmaya ve konforlu bir şekilde sürdürmeye çaba sarf etmiştir. İnsanlık tarihine baktığımızda ateşin keşfiyle⁽²⁾, yiyecekler pişirilmiş, ısınma ve korunma amaçlı kullanmıştır. Tekerleğin, paranın, kâğıdın ve yazının icadı hayata ve tarihe yeni bir boyut katmıştır. İnsanlığın hizmetine peyder pey sunulan icatlar ile birlikte tarihte bilimsel bilginin hikmet cihetiyle irdelendiği ilk kurumsal yapı Antik Yunan (Grek) kültürünü temsil eden Atina Okuludur. Dünya bilim tarihinde ve literatüründe Atina Ekolü olarak yer alan okulun temelleri M.Ö. 400'lü yıllara kadar dayanır. Bu okulun temelleri Sokrates, Platon (Eflatun), Aristoteles (Aristo) ile atılmış ve bu okuldan sosyal ve pozitif bilime katkı

1 Sözlür, 23. Söz.

2 “Proceeding of the National Acedamy of Sciences” (PNAS) bilim dergisinde yayımlanan araştırmaya göre, ateşin, yaklaşık bir milyon yıl önce, yani tahmin edilenden yaklaşık 300 bin yıl önce keşfedildiği belirtilir.

veren Pisagor, Öklit, Ptolemaus, Zoroaster, Raffaello, Sodoma ve Diyojen gibi onlarca isimler yetişmiştir. Sokrates; her şeyin odağına insanı koyan ve insanla ilgili araştırmalar yapan Yunanlı filozoftur. Sohbetlerden oluşan bilimsel diyalogları Eflatun'un Diyaloglar'ı ile Xenophon'un "Sokrates'ten Anılar" isimli eserinde toplanmıştır (Gökberk, 1988). Soru-cevap niteliğinde olan bilimsel diyalogları bugün bir eğitim yöntemi olarak uygulanmaktadır. Sokrates'in öğrencisi olan Platon günümüz üniversite düzeyindeki akademia okulunun, devlet ve idea kuramının kurucusu olan Yunanlı filozoftur. İslam coğrafyasında Eflatun olarak tanınan Platon'un fikirleri yaygın olarak karşılık bulur. Felsefenin yanında sanat ve matematikle ilgilenmiştir. Platon'un öğrencisi olan Aristo, metafizik, matematik, gökbilim, biyoloji ve fizik alanlarında fikir üreten Yunanlı Filozof ve bilgedir. Aristoteles olarak bilinen Aristo felsefenin en önemli isimlerinden biri olup, Büyük İskender'in öğretmenidir.

Anadolu coğrafyasında tarihî ilk İslam Üniversitesi Harran Okuludur. M.S. 700'lü yıllara dayanan Harran Okulunda tıpta, astronomide, matematik, felsefe, mantık, tarih, tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat sahalarında, pek çok bilim adamı yetişmiştir. El-Harrânî, Yunus et-Tabîb el-Harrânî, Sâbit b. Kurra, Huneyn b. İshak, Ahmed b. Vasîf gibi tıp âlimleri (Bakkal, 2015), İslami ilimlerde Takıyyüddin ibn Teymiyye, Astronomi ve Matematik alanında el-Battânî (Avcı, 2002), felsefe alanında el-Fârâbî et-Türkî, Astronomi alanda Ali Bin İsa, Abdullah er-Ruhavi gibi isimler sayılabilir. Harran Okulunda, Atina Okulunun yansımaları ve etkisi oldukça fazladır. Bu hususta Bizanslı filozof Simplicius'un çabası oldukça fazladır (Ekinci, 2019). Eflatun hayranlığı Simplicius'un özellikle Eflatunculuğu Harran Okuluna taşımasına neden olmuştur.

Harran Okulu, pozitif ve sosyal bilimlerde kurulan ilk üniversite olarak din ve fen ilimlerinin beraber okutulduğu pek çok akademinin Anadolu'da öncülüğünü yapmıştır. Sivas'taki Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi, Konya'da Sırçalı Medresesi, Karatay Medresesi, Kayseri Avgunu Medresesi, Gevher Nesibe Medresesi, Akşehir Taş Medresesi, Mardin Kasımiye Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi (Doğan, 2013), Niğde Akmedrese, Aksaray Zinciriye Medresesi, Diyarbakır Mesudiye Medresesi, Hüsreviye Medresesi, Zinciriye Medresesi, Erzurum Çifte Minareli Medrese, Edirne II. Beyazid Külliyesi ve Şifahanesi sayılabilir. Bu medreselerin kahir ekseriyeti yanı başındaki darüşşifası ve kütüphanesiyle büyük bir külliye hüviyetine sahipti.

Anadolu'da yeşeren ilim ve irfan mektepleri bilimin evrenselliği gereğince Antik Yunan Atina Okulundan etkilenmiştir. Bilimsel bilgi anlamında elde ettiği bilgileri daha da ileri safhalara götürerek, Avrupa'ya ilham kaynağı olmuştur.

Almanya'da İslam Tarihinde Bilim üzerine yapılan çalışmalar konusunda doktora yapan ve bilim tarihinden esinlenerek derlenip tasarlanan icatların sergilendiği İstanbul Bilim Müzesini kuran Prof. Dr. Fuat Sezgin bu

gerçeği Sefer Turan ile gerçekleştirdiği sohbetle dile getirir (Turan, 2018). O dönemlerde Ortaçağ Avrupası Kilisenin engizisyonunun hâkimiyetinde olduğundan bilim üretmekte oldukça geri kalmıştır. Bu durum Johannes Gutenberg'in İstanbul'un Fethinden bir yıl sonra Almanya'da matbaayı icat etmesinden sonra tersine dönmüştür. Matbaada çoğaltılan bilimsel eserler kilisenin bilim üzerindeki direncini kırmış ve basılan kitapların dünyanın diğer yerlerindeki kütüphanelere ulaşması pratik bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu icat Avrupa'da aydınlanma (Rönesans ve Reform) hareketlerinin de uyarıcısı olmuştur. Avrupa'da edebî ve felsefî akımlar ivme kazanmıştır. Eserleri dünya klasikleri arasında yer alan pek çok fikir ve edebiyat insanının ortaya koyduğu çalışmalar hâlâ tüm canlılığı ile günümüzde değerini korumaktadır. 1789 Fransız İhtilali temel hak ve hürriyetler açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Temel hak ve hürriyetlerin yaşandığı demokratik toplumlarda bilim, sanat, felsefe gibi kültürü ilgilendiren kazanımlar daha sağlıklı işlemektedir.

M.Ö. 460'lı yıllarda Antik Yunan'da filozof Demokritus tarafından öne sürülen maddenin en küçük ve bölünemez yapıtaşı kabul edilen ilk atom modeli 1800'lü yıllarda John Dalton'un elinde yeni bir anlam kazanmış ve bunu 1900'lü yıllarda sırasıyla Joseph Thomson, Ernest Rutherford, Niels Bohr atom modelleri izlemiştir. Bunlar, 1930 ve sonrasında atom için Albert Einstein, Schrödinger, Heisenberg, de Broglie gibi isimlerin modern atom kuramını ortaya koymalarına ortam sağlamıştır. Bunu İsviçre ve Fransa arasındaki bölgede 1954 yılında kurulan ve pek çok dünya ülkesinin doğrudan ve dolaylı katkı verdiği Avrupa Nükleer Araştırma Merkezinde (CERN) yapılan müthiş çalışmalar izledi. CERN'in çalışmaları yalnızca atom ve atom altı parçacıkları araştırmakla sınırlı kapmayıp, insanlık adına internet, bilgisayar işlemcisi, tıbbi görüntüleme sistemleri, üç boyutlu yazıcılar gibi pek çok teknolojik ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Peter Higgs tarafından 2012 yılında evrenin oluşumunu modellemek üzere gerçekleştirilen çarpışma deneyi sonucu alınan Higgs Bozonu sinyali Higgs'e 2013 yılında Nobel Fizik ödülünü getirmiştir.

Bugün bilim tarihinde gelinen noktada Endüstri 4.0 ile yazılımdan robotiğe, yapay zekadan insansız araçlara pek çok artırılmış gerçekliği ilgilendiren gelişmeler yaşanmaktadır. Çin'de bulunan beyin cerrahı, ABD'de bulunan hastası üzerinde 5G teknolojisi ile uydu yardımıyla uzaktan online operasyon yapacak duruma gelmiştir.

3. İSLAM ve BİLİM

İslam Dini Müslümanların tekâmül sırrına ermesi hususunda teşvik ve telkinlerde bulunur. Yüce kitap Kur'an-ı Kerim'de ilk hitap "Oku!" ile başlar.⁽³⁾ Peygamberimiz alfabe bilmediğine göre bu hitabın anlamı yazı okumak değildir. Okumak hayatı anlamak, kendini bilmektir. Yunus da "İlim ilim bilmektir, / İlim kendin bilmektir. / Sen kendini bilmezsen, / Bu nice

3 Alak Suresi, 96/1.

okumaktır.” ile bu anlamı yansıtır. Hz. Peygamber Müslümanlara bir misyon yüklemiş ve “İlim öğrenmek kadın-erkek her Müslüman’a farzdır”⁽⁴⁾, diyerek bilimin önemine ve zaruretine işaret etmiştir. İlim öğrenmenin bir farkındalık sağlayacağı; “De ki; Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁽⁵⁾ şeklinde vahyedilmiştir.

Yüce Peygamber, ilimden uzak kalmanın beşeriyet için telafisi mümkün olamayacak büyük bir eksiklik olduğunu, “Ya öğreten, ya öğrenen, ya dinleyen veya ilmi seven ol. Fakat beşincisi olma; helak olursun”⁽⁶⁾ ifadesiyle dile getirilmiştir. İki dünya saadetinin işaretinin ilimde olduğu, “Dünyayı isteyen ilme sarılsın, ahireti isteyen ilme sarılsın; hem dünyayı hem ahireti isteyen ilme sarılsın”⁽⁷⁾ ifadesiyle vurgulanmıştır.

Kur’ân hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı davet olduğundan içerisinde dünya ve ukbaya dair her şeyi ihtiva eder; “Yaş ve kuru ne varsa apaçık bir kitapta yazılmıştır.”⁽⁸⁾

Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyânın bir mu’cize-i mâneviyesi ve lemeatı olan Risale-i Nurlarda, beşer için ilerlemenin anahtarından bahsedilirken, “Akıl ve kalbin birlikte yürümesinden maddî ve manevî terakki meydana gelir” şeklinde akıl ve kalp gibi iki hususiyetten bahsedilir. İnsanda hikmeti temsil eden akıl ile latifeleri temsil eden kalp için birinin diğerinden ayrı kalamayacağı ve mutlak surette birlikte tatmin edilmeleri gerektiği müellif Bediüzzaman Said Nursi tarafından Münazarat’ta “Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir. Aklın nuru, fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder” şeklinde ifade edilmiştir.

İnsan dünyada hayat ve hakikat yolculuğunda, hem eşyayı tanıma, hem hayatı anlamlandırma adına sürekli arayış içindedir. Aradığı şey nispetinde varlığı bir anlam ifade eder, kıymet kazanır. Bekayı arıyorsa ahirete yoğunlaşır, dünyayı arıyor ve istiyorsa ona yoğunlaşır. Bu arayış esfel-i sâfilin (en çukur) ve âlâ-yı illiyîn (en zirve) arasındaki bir tercihtir aslında. Arayış içindeki insanın hali ile ilgili Hz. Mevlana “Neyi arıyorsan, sen o’sun” diyerek, insanın aradığı şeyin kendisince yüklenebilen bir mana olduğunu belirtmiştir. Sonuçta aradığı şey kendi kalbi ve kalbin sahibi olmalıdır.

Hadiste, ilmin Müslüman’ın yitiği olduğu, nerede bulursa alması gerektiği vurgusu yapılır. İslam davasına yüreğini koymuş Hz. Ali, “Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum” diyerek ilim ve sanatın Müslüman toplumlarında değer görmesi gerektiğinin altı çizer. Birey ve toplum bilim ve sanata gösterdiği değer nispetinde yücelir ve maddeten kalkınır. Ters zilleti baştan göze olmak olur. İbn-i Sina’ya göre, “Bilim ve sanat değer görmediği toplumları terk eder.”

4 İbn Mace, *Mukaddime*, 17.

5 *Zümer Suresi*, 39/9.

6 *Fethü’l-Kebir*, 1/204.

7 *Tirmizi, Daavat*, 68.

8 *En’âm*, 6/59.

Bediüzzaman Risale-i Nurlarda hayatın gayesini, “Ey insan! Kat’iyen bil ki: Hilkatın en yüksek gayesi ve fitratın en yüce neticesi, îmân-ı billâhtır.” cümlesiyle özetler. İnsan bireysel duyguları ve hususiyetleri adına bu dünyaya dua ve ilim vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmekle birlikte hayatın ve fitratın en yüksek gayesinin Allah’ı bilmek ve tanımak olduğu gerçeğiyle yüzleşmiştir. İmân-ı billâh hususunda bir gün gençlerle yaptığı muhavereyi bizlere şu şekilde nakleder; “Kastamonu’da lise talebelerinden bir kısmı yanıma geldiler. Bize Hâlıkımızı tanıttır; muallimlerimiz Allah’tan bahsetmiyorlar, dediler. Ben dedim: Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuyla, mütemâdiyen Allah’tan bahsedip, Hâlıkı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz.”⁽⁹⁾

Bediüzzaman, din ve fen ilimlerinin müfredat olarak birlikte okutulması tezini icra edecek medreseyi de “Medreset-üz Zehrâ” olarak isimlendirmiştir. Medreset-üz Zehrâ, O’nun “Elli beş sene bir gaye-i hayalim ve hayatımın bir neticesi”, diye tarif ettiği bir projesidir. “Enbiyanın ekserisi Şarkta ve hükemanın ağlebi Garpta gelmesi kader-i ezelinin bir remzidir.”⁽¹⁰⁾ Şarkın o dönemdeki vaziyetini, zaruretini gören ve yakından bilen Bediüzzaman’ın, “Maarif, sanat ve fûnun noktasında Şark’ın uyandırılması, intibaha getirilmesi”⁽¹¹⁾ hususunda pek çok girişimleri olmuştur. Bu konuyu dönemin padişahı Sultan Reşat’a götürmüştü ve kendisinden destek almıştı.

Bediüzzaman’ın eğitime, yaşanan olay ve hallere bakışı klasik bir medrese hocasının çok fevkindedir. Kendisin ve telif ettiği eserlerin tarifini yaparken, “Risale-i Nur’u anlamıyorlar yahut anlamak istemiyorlar. Beni, skolâstik bataklığı içinde saplanmış bir medrese hocası zannediyorlar. Ben, bütün müsbet ilimlerle, asr-ı hazır fen ve felsefesiyle meşgul oldum”⁽¹²⁾ diye tahşidatta ve serzenişte bulunur. Bediüzzaman fen ve felsefe üzerinden tanımlama yaparken Avrupa’ya nasıl bakılması gerektiğini; “Yanlı anlaşılmasın, Avrupa ikidir. Birisi, İsevîlik din-i hakikisinden aldığı feyizle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye nâfi san’atları ve adalet ve hakkaniyete hizmet eden fûnunları takip eden bu birinci Avrupa’ya hitap etmiyorum. Belki, felsefe-i tabiiyenin zulmetiyle, medeniyetin seyyiâtını mehâsin zannederek beşeri sefâhete ve dalâlete sevk eden bozulmuş ikinci Avrupa’ya hitap ediyorum”⁽¹³⁾, ifadesiyle izah eder.

Bediüzzaman İslamiyet’in esasları ile Avrupa felsefesinin durumunu kendisine sorulan sualler üzerinden cevaplandırır. “Diyorlar ki: “Senin eski zamandaki müdafaatın ve İslâmiyet hakkındaki mücahedâtın, şimdiki tarzda değil. Hem Avrupa’ya karşı İslâmiyeti müdafaa eden mütefekkirin tarzında gitmiyorsun. Neden Eski Said vaziyetini değiştirdin? Neden mânevî mücahidîn-i İslâmiye tarzında hareket etmiyorsun?”⁽¹⁴⁾ Elcevap: Eski Said

9 Meyve Risalesi, 6. Mesele

10 Tarihçe-i Hayat.

11 Münazarât.

12 Tarihçe-i Hayat

13 Lem’alar, Beşinci Nokta

14 Mektubât, 29. Mektup

ile mütefekkirin kısmı, felsefe-i beşeriyenin ve hikmet-i Avrupalıenin düsturlarını kısmen kabul edip, onların silâhlarıyla onlarla mübareze ediyorlar, bir derece onları kabul ediyorlar. Bir kısım düsturlarını, fûnun-u müsbete suretinde lâyetezzel teslim ediyorlar; o suretle, İslâmiyetin hakikî kıymetini gösteremiyorlar. Adeta, kökleri çok derin zannettikleri hikmetin dallarıyla İslâmiyeti aşıyorlar, güya takviye ediyorlar. Bu tarzda galebe az olduğundan ve İslâmiyetin kıymetini bir derece tenzil etmek olduğundan, o mesleği terk ettim. Hem bilfil gösterdim ki, İslâmiyetin esasları o kadar derindir ki, felsefenin en derin esasları onlara yetişmez, belki sathî kalır. Otuzuncu Söz, Yirmi Dördüncü Mektup, Yirmi Dokuzuncu Söz bu hakikati burhanlarıyla ispat ederek göstermiştir. Eski meslekte, felsefeyi derin zannedip, ahkâm-ı İslâmiyeyi zâhiri telâkki edip, felsefenin dallarıyla bağlamakla durutmak ve muhafaza edilmek zannediliyordu. Halbuki, felsefenin düsturlarının ne haddi var ki onlara yetişsin?”

Bediüzzaman'ın telif ettiği eserlerde kendisinin pozitif bilimlere olan ilgisini ve bu alandaki bilgi birikimini görmek mümkündür. Eserlerinde eşyanın mahiyetini en küçük yapıtaşını olarak atomik boyutta tarif eder ve “Eşyanın asıl menşe'leri, şu dört maddedir; müvellidü'l-mâ (hidrojen), müvellidü'l-humuza (oksijen), karbon, azot'tur ki, bu anâsır, evvelki unsurların eczâlarıdır”⁽¹⁵⁾, diyerek dünyadaki maddelerin esas unsurlarının bu dört atomdan oluştuğunu söyler. Havadaki moleküllerin muhtevasını tarif ederken, “Azot (% 78) ve müvellidü'l-humuza (% 21) gibi iki basit maddeden ibaret olan havanın zerrelere”⁽¹⁶⁾ şeklinde izah eder. Başka bir eserde hava unsurundaki kimyasal tepkimeleri ve tepkimenin sonuçlarını, “Sâni-i Hakîm, havada iki unsur halk etmiştir: biri azot, biri müvellidü'l-humuza. Müvellidü'l-humuza ise, nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı telvîs eden karbon unsur-u kesifini kehribar gibi kendine çeker. İki imtizâc eder, buhar-ı hâmız-ı karbon denilen (semli havaî) bir maddeye inkılâb ettirir; hem hararet-i garîziyeyi temin eder, hem kanı tasfiye eder”⁽¹⁷⁾ şeklinde açıklar. Yüz binlerle hikmetli ve şuurlu ve muhtelif hizmetlerde ve san'atlarda istihdam edilen suyun muhtevasını iki tür atoma bağlar⁽¹⁸⁾ ve “Ab-ı hayatı (suyu) tevlid eden unsurlar; Müvellid-ül mâ ve Müvellid-ül humuza” olarak yanıcı ve yakıcı iki gazın ab-ı hayat suyunu teşkil ettiğini söyler.

4. MÜSLÜMAN ÜLKELER NEDEN GERİ KALDI?

Allah'ın ulvi dini İslam, dinin yüce peygamberi Hz. Muhammed, mukaddes kitabı Kur'an ve tüm akıl sahipleri Müslümanların çalışması, çabalaması, ilim ve sanata önem vermesini teşvik ederken bilim ve teknoloji Müslüman coğrafyasında neden geri kalmıştır? Buhara, Semerkant, Anadolu, İspanya'da bir dönem en parlak günlerini yaşayan bilim neden şimdilerde Müslümanlarla barışık değil? Tahrif edildiği bilinen dinlerin mensupları

15 *Sözler*, 22. Söz

16 *Şualar*, 7. Şua

17 *Sözler*, 32. Söz

18 *Asay-ı Musa*

bilim ve teknolojiye sarılıp tekâmül ederken, Müslümanlar neden bilime mesafelidir? Oysa yazının başında; “Demek, insan bu âleme ilim ve duâ vâsıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir. Mahiyet ve istidad itibâriyle her şey ilme bağlıdır. Ve bütün ulûm-u hakikiyenin esâsı ve mâdeni ve nuru ve ruhu, mârifetullahtır”, denilmiştir. Bu soruların pek çok sebepleri olabilir. Ana hatlarıyla sıralarsak;

- Akla kapı açan sual-cevap metodunun (beyin fırtınası) zamanla ilim tedris edilen merkezlerde yok olması. Oysa Atina Okulundaki pek çok filozofun önem verdiği bir yöntemdir.
- Özellikle Osmanlının son dönemlerinde temel eğitim kurumları olan medreselerin çağın gerisinde kalması ve Avrupa’daki yeniliklerin takip edilmemesi.
- Pozitif bilimlerin medreselerin müfredatından çıkarılması. Oysa akı nurlandıracak fen ilimleri vicdanı (kalbi) aydınlatacak din ilimleridir. İki bir arada yürürse çift kanatlı olunur.
- Medrese öğrenimi görmemiş pek çok kişiye ilmî rütbel verilmesi. Liyakat ve ehliyet her dönem için geçerli bir kriter olmalıdır. Bu kriterlerin kalktığı, iltimasın arttığı ortamda başarı, disiplin ve üretim olamaz.
- Yeni doğmuş çocuklara müderrislik unvanının verilmesi ve “beşik uleması” diye adlandırılan bir sınıfın ortaya çıkması.
- Tembellik, tenperverlik, meyl-ü rahat, nemelazımcılık, işi başkasına havale etme anlayışının Müslüman topluluklarda sâri bir hastalık gibi yaygınlaşması. Herkes kendi görevini ve üzerine düşeni ihmal etmemek anlayışında olmalıdır.
- Ulema-umera arasındaki ilişkilerde, ilmin izzetinin dünyalık küçük menfaatler sebebiyle korunamaması. İlmîni çıkarlarıyla gölgeleyen ve ulema-i sû (kötü alim) diye nitelenen bir anlayış kritik durumlarda doğru ve dürüstçe tavır sergileyemez.
- Ümitsizlik hastalığının Müslüman Coğrafyada yeşermesi ve “bizden adam çıkmaz” karamsarlığının üzerlerinden atılamaması. Bediüzzaman Şam’da Emeviye Camii’nde içinde âlimlerin de bulunduğu on bine yakın Müslümana hitaben irad ettiği hutbede Müslümanların geri kalış nedenlerine dair ilk vurgusu, “Yeisin (ümitsizliğin) hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede hayat bulması” üzerinedir. Ümitsizlik ve ilerleme arasındaki korelasyon; “Yeis, mâni-i herkemâldir” ifade siyle ortaya konulmuştur.
- Diğer önemli bir sebep ise Müslüman topluluklarda gelişim veya değişime direnme hali olan taassuptur. Alman Gutenberg’in matbaayı icat etmesiyle birlikte (1454) Avrupa’da Rönesans ve Reform gibi aydınlanma hareketlerinin fitili ateşlenmiş oldu. Böylece bilim dünyası kilisenin tahakkümünden ve engizisyon anlayışından kurtulmuş oldu ve bu gelişme basılan eserlerin tüm dünyaya

yayılmasına sebep oldu. Matbaanın İbrahim Müteferrika aracılığıyla Osmanlı mülkünde kullanılması Batı dünyasından yaklaşık 300 yıl sonra (1726) gerçekleşebildi.

5. SONUÇ OLARAK

Avrupa'da Avicenna olarak bilinen ve "El-Kanun fi't-Tıb (Canon medicinae) Tıbbın Kanunları" isimli kitabı altı yüzyıl boyunca tıp camiasında okutulan İbn-i Sina'nın "Bilim ve sanat itibar görmediği toplumları terk eder" sözü Müslüman toplumlarında hiç nazarlardan çıkarılmamalıdır. Malumdur ki, yitik aranarak, ilgi gösterilerek bulunur. Mademki ilim bizim yitiğimiz, onu yeniden sağlayıp, tekâmül sırrına ermek ve gücendirmemek için sahiplenmeliyiz.

Eğer, şu istikbal inkılâbatı içinde en yüksek gür sadânın İslâm'ın sadâsı olmasını istiyorsak;

- Hikmet ile kalbi ayrı tutmamalıyız ki; hem aklımız nurlansın, hem vicdanımız aydınlansın.
- Nereden geldik, nereye gidiyoruz, bu dünyadaki vazifemiz nedir sorusuna hikmet ve müspet felsefe ile cevap aramamız lazım.
- Üzerimize yapışan tembelik, tenperverlik, nemelazımcılığı terk etmeliyiz.
- Müslüman Coğrafyasını kuşatan yeis hastalığından kurtulmalıyız.
- Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere açık olmalı, taassuba gönül dünyamızda asla yer vermemeliyiz.
- İlmin izzetini muhafaza etmeliyiz. Dünyanın gelir geçer menfaatlerine ilmimizi, sadakatimizi asla takas etmemeliyiz.
- İş daima ehline, uzmanına tahsis edip, marifet ve sanata dair tüm işlerimizde liyakat ve ehliyeti esas tutmalıyız.
- Ümitsizlik sonucu olan geri kalmışlık Müslüman Coğrafyanın kaderi olmamalıdır.
- Bediüzzaman'ın "Bizim düşmanımız cehalet, zaruret, ihtilaftır. Bu üç düşmana karşı; sanat, marifet, ittifak silahıyla cihad (mücadele) edeceğiz." şeklindeki anahtar cümlesi hayat felsefemiz, düsturumuz olmalıdır.

KAYNAKLAR

Abdullah Ekinci, Harran ve Çevresi, Şurkav Yayınları, 2019.

Ali Bakkal, Harran Tıp Okulu, HRÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Necati Avcı, Urfa ve Yöresinde Yetişmiş Olan Bazı Bilim Adamları, OÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2002.

Nermin Şaman Doğan, Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri Darüşşifalarından Örnekler, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2013.

Sefer Turan, Bilim Tarihi Sohbetleri, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.